

8.5 Extra bijlagen

8.5.1. Bibliografie

Literatuur

CEULEMANS, et. al., *Laat-gotische beeldsnijkunst uit Limburg en grensland*, 1990, cat. nr. 320 ;

LUX, G.V., *Oudheidkundig onderzoek van de Sint-Petruskerk te Wintershoven*, in: *Limburg*, 48, 1969, p. 145-183.

PAQUAY, A., *De Heiligen van Wintershoven*, Tongeren, 1897.

TE POEL, et al., *Op de drempel van een nieuwe tijd: de Maastrichtse beeldsnijder Jan van Steffeswert*, 2000, pp. 274-75.

Internetbronnen

Agentschap Onroerend Erfgoed, *Parochiekerk Sint-Pietersbanden*, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/32466> , geraadpleegd op 30 mei 2022.

Koninklijk besluit 21 september 1936, <https://besluiten.onroenderfgoed.be/besluiten/15>, geraadpleegd op 30 mei 2022.

Agentschap Onroerend Erfgoed, *Parochiekerk Sint-Pietersbanden*, <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/2266> , geraadpleegd 30 mei 2022.

Agentschap Onroerend Erfgoed, *Parochiekerk Sint-Pietersbanden*, <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/19621> , geraadpleegd 30 mei 2022.

BOURGEOIS, G., *Conceptnota: Een toekomst voor de Vlaamse parochiekerk*, Brussel, 2011 en BOURGEOIS, G., *Omzendbrief: Parochiekerken in Vlaanderen*, Brussel, 2011, https://lokaalbestuur.vlaanderen.be/sites/default/files/public/thema/erediensten/brief_parochiekerken.pdf, laatst geraadpleegd op 17 april 2018.

Erfgoedplus, www.erfgoedplus.be/details/KF.objecten.15403677038232089338937?zoekterm=wintershoven&categorie=vrij&page-size=250&pos=85

www.kortessem.be/producten/detail/518/pieter-geert-buckinxroute

Andere

As-Built -dossier van de restauratiewerken in de Sint-Pieters-Bandenkerk van Wintershoven, opgesteld door Renotec.

DE RIDDER, R., *Rapport kerkenonderzoek Kortessem. Aanzet tot visievorming en praktische adviezen voor de toekomst van de zes parochiekerken in de gemeente Kortessem*, onuitgegeven onderzoeksrapport, UHasselt, Arck, Diepenbeek, 2014, p. 60-61.

Restauratieverslag Sandy Van Wissen, 2003, p. 31.

8.5.2 Onderzoeksrapport muurschilderingen

Kleurenonderzoek, onderzoek muurschilderingen en advies uitvoering.

Sint-Pietersbandenkerk te Wintershoven

Kleurenonderzoek, onderzoek naar de bestaande muurschilderingen en advies naar een conservatie/restauratie behandeling van de aanwezige muurschilderingen. Het resultaat van dit onderzoek dient als basis voor een historisch correcte herneming/reconstructie van de muurschilderingen.

Opdrachtgever:

Jamaer Architecten bvba
Ar. Marc Jamaer
Thonissenlaan 12
3500 Hasselt

Uitgevoerd door:

HBSC bvba
Winkelomseheide 223A
2440 Geel
tel.: 0474/69.15.37
info@hbsc.be

Inhoud

Sint-Pietersbanden kerk te Wintershoven(beschermd sinds 1936).	4
1. Algemene geschiedenis.	4
2. Beschrijving van de muurschilderingen in de kerk (koor en absidiolen).	6
2.1 Het koor.	6
2.2 Het noordelijk absidiool.	14
2.3 Muurschildering op de muur noordelijk transept – noordelijk absidiool.	16
2.4 Het zuidelijk absidiool.	19
2.5 Het schilderij: “Aankomst van de H. Landoaldus en H.H. gezellen te Wintershoven – 650”.	23
2.6 Zuidelijk transept.	24
2.7 De doopkapel	25
2.8 Inkomhal	26
3. Technische opbouw muurschilderingen	28
3.1 Bevindingen toestand muurschilderingen.	29
4. Technische opbouw schilderij (Aankomst van de H. Landoaldus en H.H. gezellen te Wintershoven “) .	30
4.1 Bevindingen toestand schilderij (Aankomst van de H. Landoaldus en H.H. gezellen te Wintershoven “)	30
5. Stratigrafisch onderzoek met kleurbepaling.	32
6. Advies	34
6.1 De algemene schilderwerken in de kerk:	34
6.2 De muurschilderingen in het koor en absidiolen:	34
6.3 Muurschildering boven het noordelijk absidiool.	37
6.4 Zuidelijk transept.	37
6.5 Schip, doopkapel en inkomhal.	37
6.6 Schilderij op doek.	38
6.7 Vernisafname: testen	39

Sint-Pietersbanden kerk te Wintershoven(beschermd sinds 1936).

1. Algemene geschiedenis.

De eerste 'kerk' zou er reeds in de 7de eeuw hebben bestaan en bestond uit een hout- en leembouw. Circa 1200 wordt de eenbeukige, stenen, romaanse kerk gebouwd, met ingebouwde westtoren. Van dit gebouw van vier traveeën zijn de westgevel, de twee zijgevels en de grondvesten van de oosten muur bewaart.

4

Vooran in de zuidgevel stond een kleine rondboogdeur, het heden dichtgemetselde paradijspoortje, dat, naast het kerkhof, ook toegang gaf tot het presbyterium. Later werd de zaalkerk naar het oosten vergroot door de aanbouw van een versmald rechthoekig koor. De volgende uitbouw vondt plaats in 1621: het romaanse koor werd wegens instortingsgevaar afgebroken en vervangen door een polygonaal koor. Het bleef hier echter niet bij en in de 18de eeuw werden er meerdere kleine veranderingen doorgevoerd: een doopvonthuisje ten zuiden van het koor en vergroting van de vier koorvensters.

Tussen 1887-93 vond er een ingrijpende restauratie en vergroting plaats naar een ontwerp van architect P. Langerock (Leuven), hierdoor ontstaat een vrijwel nieuw, neoromaans gebouw. Enkel het oude beukgedeelte van de oorspronkelijke stenen kerk bleef bewaard. De toren wordt nu tegen die gevel aangebouwd en van een ingang voorzien. Het schip wordt verlengd met toevoeging van een travee; een dwarsbeuk van één travee wordt toegevoegd, het koor vergroot, de sacristie ten zuiden van het koor heropgebouwd en een doopkapel tegen de noordzijgevel aangebouwd.

De fundering bestaat uit oude materialen van de afgebroken gedeelten; de opstaande muren werden langs binnen opgemetseld met bakstenen en langs buiten met silex, afkomstig uit de groeven van Roclenghe, Zichen en Sluizen.

In 1892 werden er in het schip muurschilderingen blootgelegd uit het eerste kwart van de 17de eeuw, die, omwille van hun beschadiging en de toen gering geachte artistieke waarde, niet werden bewaard.

In 1910 werden er herstellingswerken uitgevoerd aan de toren en in 1965 en 1971 aan de daken. Naar aanleiding van binnenwerken in 1967 werden er archeologisch onderzoek uitgevoerd in de kerk in. Onder meer verscheidene graven, drie grafkelders en twee paalgaten van de houten kerk werden vrij gelegd. Het onderzoek bracht evenwel geen gegevens aan het licht over de heiligen van Wintershoven, die in de kerk zouden zijn begraven.

In de loop der jaren is er op geregelde tijdstippen geschilderd in de kerk ($\pm$ 1950 ; $\pm$ 1960 en $\pm$ 1973). De glasramen werden behandeld in 1990.

De plattegrond beschrijft een rechthoekige beuk van vijf traveeën, met voorstaande vierkante westtoren met een aangebouwd driekwartrond traptorentje ten zuiden, een ten noorden bij de eerste travee aansluitende doopkapel van één rechte travee met halfronde sluiting, een transept met armen van één travee, rechte sluiting en telkens één oostelijke apsidiool, een vierkant koor van één rechte travee met apsis, een sacristie die schuin tegen de zuidelijke koormuur en de oostelijke dwarsbeukmuur aanleunt.

Toren van vier bouwlagen onder tentdak, bekroond door een windhaan; ten zuiden aangebouwd driekwartrond traptorentje.

Gedeeltelijk nieuwe vloer (1891-93) van Gobertange- en Beauvaissteen

Wandschilderingen door Colpa (Luik) met oudtestamentische prefiguraties van de eucharistie (1911); wandschildering door Colpa (Luik) met voorstelling van de Overbrenging van de relieken van Sint-Landoaldus en gezellen, van Gent naar Wintershoven (1897) (genoemde schilderingen circa 1947 hersteld door Legenhoek); wandschildering op opgekleefd doek van Gustave Meunier (Warsage) met voorstelling van de Aankomst van de Sint-Landoaldus en gezellen te Wintershoven (circa 1950).

2. Beschrijving van de muurschilderingen in de kerk (koor en absidiolen).

2.1 Het koor.

In het koor zijn er 6 muurschilderingen aanwezig die een tafereel uit het oude testament weergeven. Deze muurschilderingen werden gerealiseerd door Colpa, J. in 1911. Onder elk tafereel staat er cirkel met daarin de afbeelding van een profeet die het geschilderde tafereel beschrijft in zijn teksten.

Van links naar rechts in het koor staan er volgende afbeeldingen met eronder de profeten:

- 1) Elia in de woestijn door een engel gevoed. (foto 1)
 - Profeet Malachias. (foto 2)

1 Elia in de woestijn door een engel gevoed.

2 Profeet Malachias.

2) Eten van het Paaslam. (foto 3)

- Profeet Zacharias. (foto 4)

3 Eten van het Paaslam.

4 Profeet Zacharias

3) Oprichting van de koperen slang. (foto 5)

- Profeet Osea. (foto 6)

5 Oprichting van de koperen slang.

6 Profeet Osea

- 4) Abraham offert Isaak. (foto 7)
- Profeet Isaïas. (foto 8)

7 Abraham offert Isaak.

8 Profeet Isaïas

- 5) Mannaogst. (foto 9)
- Profeet Jeremias. (foto 10)

9 Mannaogst

10 Profeet Jeremias

- 6) Ark der verbond. (foto 11)
- Profeet Daniël. (foto 12)

11 Ark der verbond.

12 Profeet Daniël

De naamlinten die de profeten in hun handen vasthouden zijn abrupt afgesneden vlak op de witte rand van de cirkel. De andere kant van het lint loopt door over de witte rand op het muurvlak. Origineel hadden deze muurschilderingen geen witte, maar een lichtblauwe band, afgebiesd met een klein rood boordje om te stoppen op de band met het kruismotief dat in heel het koorgedeelte terug te vinden was. De gekleurde achtergrond in de cirkel van de profeten werd overschilderd in goudverf. De gekleurde cirkel met de afgebeelde profeet heeft een diameter van ongeveer 40 cm. De witte band rond de cirkel is ongeveer 10 cm breed; deze muurschilderingen zitten op een hoogte van 1m 94 cm.

9

De muurschilderingen (taferelen) worden afgewisseld met glasramen die op hun beurt gebeurtenissen weergeven uit de Bijbel en heiligenlevens. Zowel de gebeurtenissen uit het oude testament als de profeten zijn omlijst met een dikke witte rand die herhaald wordt rond de glasramen. Duidelijk zichtbaar op de fotografische documentatie van het KIK (object 67324; foto's M35161 t.e.m. M35166; gefotografeerd door Nijssens Silvy in 1969): op de onderste boord van de 'witte' lijst staat er telkens een Latijnse tekst ter verduidelijking van het tafereel. Deze tekst werd bij de 'restauratie' van de muurschilderingen (bewust) overschilderd net zoals het gouden randje dat rond elk glasraam in het koor zat. (foto 13 en sondering 18)

13 - Sondering 18: gouden randje rond het glasraam.

Van links naar rechts stonden de volgende teksten op de witte band onder de O.T.-taferelen:

- 1) "surge.comede.grandis.enim.tibi.restat.via"
- 2) "et.comedetis.festinanter."
- 3) "qui.percussus.aspexerit.eum.vivet."
- 4) "offeret.mihi.filium.tuum.Isaac."
- 5) "ego.pluam.vobis.panes.de.coelo."
- 6) "facies.mihi.arcam.et.mensam.de.lignis.setim."

De witte lijst van de geschilderde oud testament taferelen beginnen op 2m 50 cm hoog met een breedte van gemiddeld 12 cm , het tafereel zelf begint op een hoogte van 2m 68 cm en stopt op de hoogte van 4m 30 cm, opnieuw eindigend met een witte band van ongeveer 12 cm.

Op het plafond in het koor vlak boven het altaar staat er een zegenende Christus omgeven door een symbolische weergave van de vier evangelisten. (foto 14)

14 Christus met de vier evangelisten in het koor.

De voeten van Christus rusten op de wereldbol en de positie van zijn knieën geven aan dat Hij zit. In zijn linkerhand houdt Hij een boek vast (Bijbel) met de symbolen 'A W', wat staat voor het Alpha en het Omega. De nimbus van Christus werd voorzien van een extra "kruisvormige" versiering.

Rechts naast het hoofd van Christus staat apostel Johannes (arend), rechts naast Christus zijn voeten staat Lucas (stier), links naast de voeten van Christus staat Marcus (leeuw) en links naast het hoofd van Christus staat Matthëus (engel). De vier apostelen houden een lint met daarop hun naam tussen de armen-poten. Enkel op het lint van Lucas staat er voor zijn naam nog een extra plantenmotief.

Bij het stratigrafisch onderzoek (sondering 17) werd een deel van de mandorla teruggevonden ter hoogte van Christus linkervoet. Op de foto van het KIK/IRPA (clichénummer A83577) kan men de mandorla terugvinden. De onderste twee

evangelisten (Lucas en Marcus) hebben op deze foto een andere achtergrond dan de twee bovenste evangelisten (Matthëus en Johannes).

De 2010 is het plafond in het koor egaal geschilderd: geen mandorla, sterrenhemel ed meer aanwezig. De vijf figuren staan elk op zich en vormen geen geheel.

15 vrijleggen gedeelte van de mandorla

16 Vrijleggen van de regenboog

17 Plaatsaanduiding in het koor

18 Vrijleggen van de "wolk" die de evangelisten met Christus verbindt.

De mandorla (foto 16), de regenboog (foto 15) en al de andere decoratieve elementen zijn nog aanwezig. De “wolken” die ervoor zorgen dat de twee evangelisten Marcus en Lucas de compositie vervolledigen zijn eveneens nog aanwezig. (foto 18)

Rondom werd het koor volledig egaal geschilderd in een licht olijfgroen-okerige kleur. Oorspronkelijk was het koor meer decoratief geschilderd: een gordijnschildering, tot 1m 90cm hoog, (foto 19) (ophangingsysteem niet echt duidelijk: knopen, ringen,...) met erboven een rode boord, een blauwe boord een fijne rode streep en een donker-okerige band met een herhaald kruismotief. Terug een fijne rode streep, een lichtblauwe band en een bordeaux-bruine band. Deze band is ongeveer 50cm breed. Op de foto (clichénummer A83577 – foto 20) kan men de gordijnschildering en de decoratieve banden in het koor duidelijk zien. Deze zijn echter verschillend van de decoratieve banden teruggevonden via het stratigrafisch onderzoek. De middelste band met het kruismotief is op de foto zijn breder. Uit deze foto kan men afleiden dat de gordijnschildering afgewerkt werd met een damasten uitvoering, het stratigrafisch onderzoek (foto 19) geeft echter als resultaat een effen gordijn.

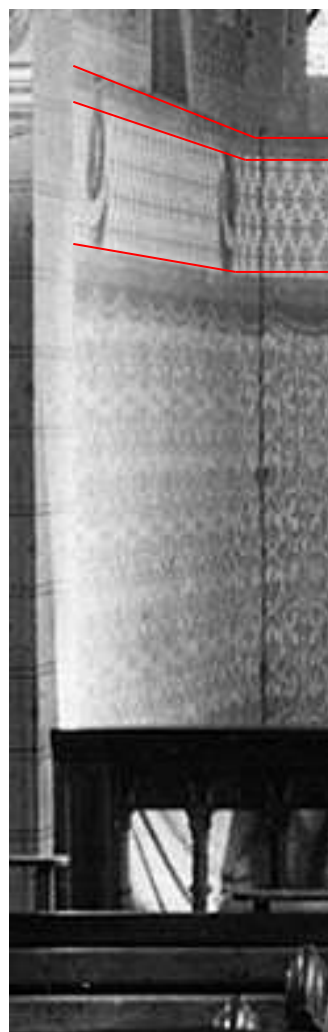

19 Onderverdeling van de vrijgelegde gordijnschildering
Volgens de teruggevonden banden.

HBS&C BVBA

Winkelomseide 223A

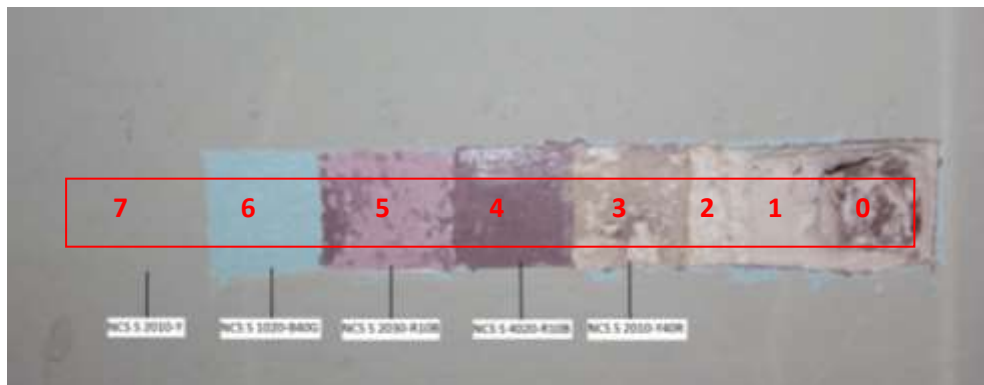
0474/69.15.37

20 Onderverdeling van de
gordijnschildering op cliché A83577

2440 Geel

an.breyne@hbcs.be

21 Sonderingen koor (gordijnschildering): kleuridentificatie volgens NCS kleurencode.

- 0: baksteen
- 1: kalkmortelbepoistering 2-lagig
- 2: bepoistering
- 3: NCS S 2010 - Y40R
- 4: NCS S 4020 - R10B
- 5: NCS S 2030 - R10B
- 6: NCS S 1020 - B40G
- 7: NCS S 2010 - Y

In de boord van het gordijn zit er een decoratieve boord op een hoogte van $\pm 1.00\text{m}$ (sondering 12): een sjabloon bestaande uit driehoekjes en ruitjes met boven en onder dit sjabloon een rood-gele lijn. Op $\pm 1,40\text{m}$ (sondering 13) : een rij rode bollen een rood-geel-rode lijn.

13

22 Sondering 12: driehoekjes en ruitjes.

23 Sondering 13: rode bollen.

De dagkanten van de glasramen werden eveneens egaal wit geschilderd. Origineel is dit echter niet zo: de dagkanten waren rijkelijk versierd mbv figuratieve elementen (drakenkoppen) (foto 24) in bruine tinten op een warme achtergrond.

24: figuratief element.

2.2 Het noordelijk absidiool.

25 Overzichtsfoto van het noordelijk absidiool.

Deze ruimte is gewijd aan Maria: een Maria altaar, muurschilderingen ed.

In het midden bevindt er zich een glasraam, links en rechts zijn er muurschilderingen (deze muurschilderingen worden hieronder besproken). De taferelen in het glasraam zijn gekozen uit het leven van Maria.

De linkermuurschildering beeldt Maria af met Jezus (kind) op de arm die een stuk pij geeft aan een monnik. Maria zit met Jezus op de schoot die op zijn beurt het zegenend gebaar maakt met zijn rechterhand en in zijn linkerhand de werelddbol draagt. De mandorla dient als achtergrond voor Maria en Jezus, de monnik staat rechts van de mandorla afgebeeld. De monnik neemt geknield het kledingstuk in ontvangst. In de mandorla zit er een golvende element verwerkt. Het hele tafereel wordt weergegeven in

een ruw natuurlandschap met op de rechterkant (naast de monnik) een boom met een vogel die rust op een tak.

Heel dit tafereel is, zoals in het koor, omlijst door een witte lijst. Op de onderste witte band staat de tekst: "b.v.m. de monte carmelo o.p.m.". (foto 26) (Maagdelijke moeder Maria van Monte Carmelo (Karmelberg) bid voor ons.)

26: Noordelijk absidiool muurschildering links: "b.v.m. de monte carmelo o.p.m."

De rechtermuurschildering beeldt eveneens Maria met Jezus af. Hier staat Jezus op de schoot van Maria die licht voorovergebogen een rozenkrans overhandigt aan een monnik. De mandorla is hier ook aanwezig en heeft hetzelfde versierend element als de linkermuurschildering. De achtergrond op dit tafereel is eveneens een ruw natuurlandschap, achter de monnik ligt er een hond het gebeuren te bestuderen. Ook hier is er een witte lijst geschilderd met op de onderste band de tekst: "regina sacratissimi rosarii o.p.n.". (foto 27) (Heilige koningin rosarii bid voor ons.)

15

27: Noordelijk absidiool muurschildering rechts: "regina sacratissimi rosarii o.p.n."

Beide muurschilderingen zijn tijdens de restauratie aangepast: het formaat werd gewijzigd. Door de verlaag van de rechtermuurschildering is duidelijk leesbaar dat er oorspronkelijk een ander soort decoratief element aanwezig was. (foto 28).

28: Noordelijk absidiool muurschildering rechts: detailopname. Duidelijk leesbaar de overschilderde decoratieve elementen, de aangepaste compositie, ed.

Het resultaat van het stratigrafisch onderzoek toont aan dat er oorspronkelijk een gordijnschildering zit/zat (sondering 22). Op de foto van het KIK/IRPA (clichénummer A83577) kan men nog net een gordijnschildering zien.

29 Sondering 22: gordijnschildering in het zuidelijke absidiool.

In een latere fase (de huidige toestand) werd deze absidiool, met uitzondering van de muurschilderingen, egaal geschilderd. De witte lijst die de huidige muurschilderingen omvat werd niet doorgetrokken rond het glasraam, wat wel het geval is in het koor.

2.3 Muurschildering op de muur noordelijk transept – noordelijk absidiool.

De muurschildering linksboven deze absidiool is een weergave van de overbrenging van de relieken van H. Landoaldus. (foto 30) Onder deze schildering staat de tekst “terugbrenging der relieken van H. Landoaldus en gezellen van Gent naar Wintershoven 1897” te lezen.

Deze muurschildering heeft ernstige schade als gevolg van water. Dit geeft als resultaat een grote zoutbloei met verlies van originele muurschildering. Op de foto van het KIK/IRPA (clichénummer m35159) is duidelijk te zien dat dit probleem niet éénmalig is, maar reeds enkele malen voorkwam (clichénummer a 83577 en m35159).

Als de huidige afschilfering vergeleken wordt met de afschilfering op de foto (m35159) van het KIK/IRPA, is duidelijk te zien dat de huidige schade zich manifesteert in het verlengde van de oude schade.

De schade die te zien is op deze foto van het KIK/IRPA werd in het verleden hersteld en de muurschildering "gerestaureerd". Bij deze "restauratie" werd er niet echt rekening gehouden met de originele muurschildering:

- De figuren (misdienaars) die de relieken dragen werden overschilderd:
 - het kant van hun kleeft is niet meer aanwezig,
 - de gezichten zijn ontnomen van alle detail,
 - de kleuren werden niet gerespecteerd, enkel een benadering van de originele kleur.
- Het gezicht van de begeleidende persoon (priester/bisschop):
 - veranderd van positie: van drie/kwart naar profiel.
- De achtergrond werd veranderd:
 - De gevel van de kerk werd vervangen door lucht en bomen.

30: muurschildering boven het noordelijk absidiool: schade en aanpassingen van de details.

De tekst is gedeeltelijk verloren, momenteel (dd 2010) staat er nog te lezen "Terugbrenging der relieken van H.Landoaldus en gezxxxxn van Gent naar Vxxxxxxxxxxxxen – 1897".

Net onder deze muurschildering, op het muurvlak tussen de boog van het absidiool en het koor staat St. Ambrosi in profiel afgebeeld. Ook deze muurschildering heeft schade ten gevolge van vocht (zouten):

- Het gordijn op de achtergrond is enkel nog aanwezig in de rechterbovenhoek.
- Het gezicht en de mijter zijn grotendeels onleesbaar.
- De tekst is aangepast: de band met het decoratieve element werd wit overschilderd en geïntegreerd in de tekst.

31: St. Ambrosi

De figuur St. Augustine staat rechts afgebeeld in een drie/kwart positie, deze muurschildering heeft geen schade van de zoutbloei.

De naam van de heilige werd telkens onder de bijhorende figuur geschilderd, in hetzelfde lettertype als de andere geschilderde teksten in de kerk.

33: St. Augustine

2.4 Het zuidelijk absidiool.

32: Overzichtsfoto zuidelijk absidiool.

Deze ruimte is gewijd aan Petrus: een Petrus altaar, muurschilderingen ed.

In het midden bevindt er zich een glasraam, links en rechts zijn er muurschilderingen (deze muurschilderingen worden hieronder besproken). De taferelen in het glasraam zijn gekozen uit het leven van Petrus.

De linker muurschildering beeldt Petrus af die knielend de sleutel van Christus in ontvangst neemt. Christus staat centraal met twee figuren achter zich. Net zoals de muurschilderingen in de linkerkapel is ook hier de achtergrond heel sereen gehouden: ruw natuurlandschap. Op de onderste witte band van de witte lijst staat hier de tekst: "claves.regni.coelorum" geschreven. (foto 33)

19

33 Zuidelijk absidiool: muurschildering met schade (verfafschildering, druipsproen, ed).

Bij aanpassingen in het verleden werden er elektriciteitsdraden gelegd in de zuidelijke absidiool.

De rechtermuurschildering beeldt H. Petrus af die gered wordt door Christus uit het water. De achtergrond op deze schildering beeldt een woelige zee af met op de achtergrond een boot. De witte lijst is hier ook aanwezig en op de onderste witte band staat de tekst: “domine.salvum.me.fac.”. (foto 34)

34: Zuidelijk absidiool : muurschildering.

Net zoals in de noordelijke absidiool zijn ook hier de muurschilderingen aangepast: het formaat werd gewijzigd. Door de verlaag van de rechtermuurschildering is duidelijk leesbaar dat er oorspronkelijk een ander soort decoratief element aanwezig was. Het resultaat van het stratigrafisch onderzoek toont aan dat er oorspronkelijk een gordijnschildering zit/zat (foto 29 sondering 22). Op de foto van het KIK/IRPA (clichénummer A83577) kan men nog net een gordijnschildering zien.

20

In een latere fase (de huidige toestand) werd deze absidiool, met uitzondering van de muurschilderingen, egaal geschilderd. De witte lijst die de huidige muurschilderingen omvat werd niet doorgetrokken rond het glasraam, wat wel het geval is in het koor.

Links op de muur boven het kapiteel van de rechterzijkapel staat de St. Gregor afgebeeld, rechts staat St. Hieronyme weer gegeven. Voornamelijk de muurschildering links (St. Gregor) heeft last van verfafschilfering (vocht – waterschade). (foto 35)

35 Muurschildering van St. Gregor: verfafschilfering en stofophoping op de ontstane “bulten” van de opstuwende verlaag.

36 Muurschildering van St. Hieronymus.

De figuur St. Hieronymus staat rechts afgebeeld in een drie/kwart positie, deze muurschildering heeft geen schade van de zoutbloei.

De naam van de heilige werd telkens onder de bijhorende figuur geschilderd, in hetzelfde lettertype als de andere geschilderde teksten in de kerk.

De boog boven dit absidiool heeft eenzelfde kleur als de rest van de kerk. Op cliché A83577 van het KIK/IRPA kan men, onder het kapiteel van de boog boven het hoofdaltaar, zowel links als rechts een mannenhoofd waarnemen (foto 37). Boven het kapiteel werd er een herhalend element geschilderd: het benadrukt de architectuur van de boog.

21

37 Vrijleggen van het mannenhoofd onder het kapiteel (zuidelijk absidiool).

Het decoratieve element op de vlakke muur onder het kapiteel is nog aanwezig, maar werd, net zoals de rest van de muurschilderingen, overschilderd. Op pg. 15 van dit rapport kan men uit de fotografische documentatie het besluit nemen dat bij deze overschildering de decoratieve banden werden weggewerkt en de tekst (namen van de heiligen) groter werd gemaakt.

38 Boog in de absidiolen: decoratieve schildering.

39 Decoratief element in het gebogen deel van de boog.

40 detailopname uit cliché A83577

De bogen in de absidiolen tussen de kapitelen hadden een okerkleurige achtergrond met een donkerkleurig herhalend motief als decoratie (foto 39). De overgang van de boog met de muur werd geaccentueerd dmv een sienna kleurige boord. De kleuren die hier terug werden gevonden zijn dezelfde kleuren die gebruikt werden om een architecturaal motief te gebruiken boven de boog. (foto 39) De lichte kleur: NCS S 3030 – Y30R en de donkere tint: NCS S 2060 – Y80R

2.5 Het schilderij: “Aankomst van de H. Landoaldus en H.H. gezellen te Wintershoven – 650”.

41 Overzicht van het schilderij boven het zuidelijk absidiool.

Het schilderij bevindt zich in het zuidelijk transept op de muur boven het zuidelijk absidiool en is het enige schilderij op doek (onregelmatige vorm). Dit schilderij hoort bij de muurschilderingen boven het noordelijk absidiool. Onder de afbeelding, op de witte band, staat de tekst: “Aankomst van de H. Landoaldus en H.H. gezellen te Wintershoven -650”. De toepassing van deze witte band met tekst is eveneens terug te vinden in beide absidiolen. Links staat een dame die hen verwelkomt in Wintershoven, links staat er een paard die een kar trekt met de bagage van de stoet. In dit werk zijn er geen felle kleuren, er werd een zachte kleurenpalet gekozen (dicht aanleunend bij de pasteltinten).

Net zoals de muurschilderingen heeft dit schilderij ook enige aanpassingen gekregen. Op de foto (a83577) van het KIK/KIRPA kan men duidelijk zien dat er onder het figuratieve deel een donkere band geschilderd werd met een lichtere kleur voor de tekst. Het huidige (dd 2010) lettertype komt niet meer overeen met het lettertype dat te zien is op de foto van het KIK/IRPA.

De toestand van dit schilderij wordt besproken in punt 3 – p. 29.

2.6 Zuidelijk transept.

42 Overzicht van de muurschildering in het zuidelijk transept na het verwijderen van het orgel.

43 Orgel voor afbraak.

Het onderste deel van de kerkmuur werd geschilderd in een geel-okkerige kleur tot op een hoogte van $\pm 1\text{m } 30\text{cm}$. Erboven zit een decoratieve band in donkerbruin met een wit-lichtgrijs bladmotief, met lichtblauwe kern en donkerbruine nerf. Tussen twee bladen staat er telkens een rode cirkel met witte 'bloem'. Deze 25cm brede band wordt terug afgewisseld met een okerkleurige ondergrond met daarop een imitatie van stenen geschilderd. Centraal in elke 'steen' staat er een lichtblauw bloempje geschilderd.

Op een hoogte van $\pm 2\text{m } 60\text{cm}$ werd er een blauwe decoratieve band geschilderd met een wit-grijs bladmotief, tussen dit motief werd er in een licht rode halve maan een blauw-witte bloem geschilderd. Deze band en maantjes werd omlijnd door een okerkleurige streep. Boven deze blauwe band wordt de imitatie van de stenen herhaald.

Deze hele muur werd egaal overschilderd. De vorm van het orgel dat hier vroeger stond is nog duidelijk af te leiden uit de overschildering.

44 Detailopname van de onderste decoratieve band.

45 Detailopname van de bovenste Band.

2.7 De doopkapel

46 Overzichtsfoto van de doopkapel.

De doopkapel is egaal geschilderd in dezelfde kleuren als het schip. De doopkapel werd , net zoals het schip, soberder gehouden dan de rest van de kerk.

In de toren werden er nog 'intacte' muurschilderingen gevonden die niet overschilderd werden. De kleur en het motief komen terug in de muur in de neogotische schildering in het zuidelijke transept en in het schip van de kerk.

In de doopkapel werden er verschillende methodes uitgetest om de meest ideale manier te vinden voor het vrijleggen van de originele muurschildering.

47 Overzicht van de muurschildering in de toren

48 Het verwijderen van de overschildering in de doopkapel.

2.8 Inkomhal

26

De inkomhal werd sober gehouden: hier werden er geen sporen teruggevonden van een muurschildering van steenimitatie. De lambrisering die hier vroeger stond (zie foto 49) werd tijdens de werkzaamheden aan het exterieur van de kerk verwijderd. Deze was niet meer de originele lambrisering, zoals nog aanwezig in het schip en transepten van de kerk.

49 Overzichtsfoto inkomhal met lambrisering

50 stratigrafisch onderzoek: boven de rode lijn is boven de lambrisering.

De dagkanten van de glasramen in de inkomhal hebben dezelfde kleur als de ondertoon van de dagkanten in het koor. In de inkomhal werden er geen figuratieve elementen teruggevonden.

51 Stratigrafisch onderzoek in de dagkanten van het glasraam in de inkomhal.

3. Technische opbouw muurschilderingen

De muurschilderingen (verhalende elementen) werden als volgt gerealiseerd: op de muren werd er eerst een 2 lagige kalkmortelbepoistering met daarop een preparatielaag. De oorspronkelijk muurschilderingen werden in temperaverf gerealiseerd. (KIK_object67324_fotografische_documentatie_M35161_M35166).

52 Sonderingen koor (gordijnschildering): kleuridentificatie volgens NCS kleurencode.

- 0: baksteen
- 1: kalkmortelbepoistering 2-lagig
- 2: bepoistering
- 3: NCS S 2010 - Y40R
- 4: NCS S 4020 - R10B
- 5: NCS S 2030 - R10B
- 6: NCS S 1020 - B40G
- 7: NCS S 2010 - Y

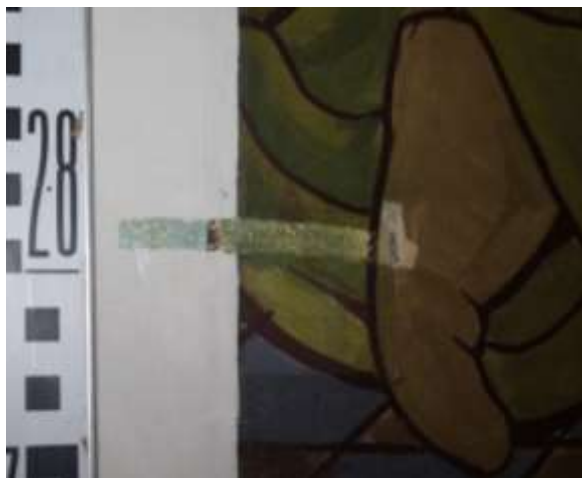
Tijdens de schilderwerken van (1973?) werd er voor de muurschilderingen: het formaat, het kleurgebruik en het medium herkozen zonder rekening te houden met het origineel.

Formaat (foto 50 - 51):

Het frame waarin de gebeurtenissen werden afgebeeld was oorspronkelijk groter, de afbeeldingen zelf werden aangepast naar de nieuwe afmeting.

Kleurgebruik (foto 53 - 54):

De oorspronkelijke kleuren waren veel zachter en minder uitgesproken.

53 Aanpassen van het formaat en kleine kleurwijziging.

54 Bijplamuren, aanpassen van het formaat en kleurkeuze.

Medium:

Oorspronkelijk temperaverf, overschilderd met een hard blinkende olieverf.

55 Storende blinkende vernis.

3.1 Bevindingen toestand muurschilderingen.

Het oppervlaktevuil, de donkere kleurkeuze en de egale muren zorgen ervoor dat de muurschilderingen in het koor en de zijkapellen geen optisch geheel vormen maar aparte verhalen.

De hechting tussen verlaag en ondergrond en/of tussen pleisterlaag en muur is op sommige locaties niet meer aanwezig. Dit leidt tot lokale afschilfering van de verf.

29

56 Blaasvorming, ed. op de muur.

Voornamelijk in de muurschildering links boven de noordelijke absidiool is er overduidelijk zware schade door de zouten, met een grote schade aan de muurschildering als gevolg (ontbreken van hele delen)! (foto 30)

Onder andere in de rechterhoek in het koor op de boogmuur en in de zuidelijk absidiool is er grote verfafschilfering en staan er blazen op de verlaag door waterschade.

Duidelijk zichtbaar zijn ook de druipsporen ten gevolge van waterschade op de verlaag in de zuidelijke absidiool. (foto 33)

Bij enkele muurschilderingen zijn duidelijk sporen te zien van lopers die veroorzaakt werden tijdens het schilderen van de muren. (foto 12)

4. Technische opbouw schilderij (Aankomst van de H. Landoaldus en H.H. gezellen te Wintershoven “).

Een meer gedetailleerde beschrijving van dit schilderij is pas mogelijk nadat het schilderij voorzichtig van de muur is afgehaald. Deze bevindingen zijn opgemaakt zonder het schilderij uit zijn originele positie te halen. Dit schilderij is opgebouwd als volgt: drager, industriële grondering, olieverflaag. De aanwezigheid van een eventueel dunne, matte vernislaag kan enkel bevestigd worden na het nemen van enkele testen. Of het schilderij is bevestigd op een spie- of spanraam kan eveneens pas bevestigd worden na het verwijderen van het werk van de muur.

4.1 Bevindingen toestand schilderij (Aankomst van de H. Landoaldus en H.H. gezellen te Wintershoven “)

De grillige vorm van het schilderij komt de spanning van het werk niet ten goede: de onderste omslagrand is volledig los van het spieraam - spanraam. Dit heeft als gevolg dat het doek enkel vastgehecht is aan de boven- en zijkanten. Wat een ongelijkmatige spanning teweegbrengt dat zich aftekent in het doek: kreuken, ed. De bovenste rand van het werk werd nog eens extra bevestigd m.b.v. houten latjes die bovenop het schildersdoek werden aangebracht. Over de gehele oppervlakte van het schilderij is de aftekening lichtjes zichtbaar van de latten die gebruikt zijn in het spie- spanraam.

Enkel in de onderste geschilderde band zijn er enkele lacunes zichtbaar in de tekst en zijn er duidelijk sporen van schimmels. Het oppervlaktevuil zorgt ervoor dat het schilderij veel van zijn kleurenpracht heeft verloren.

30

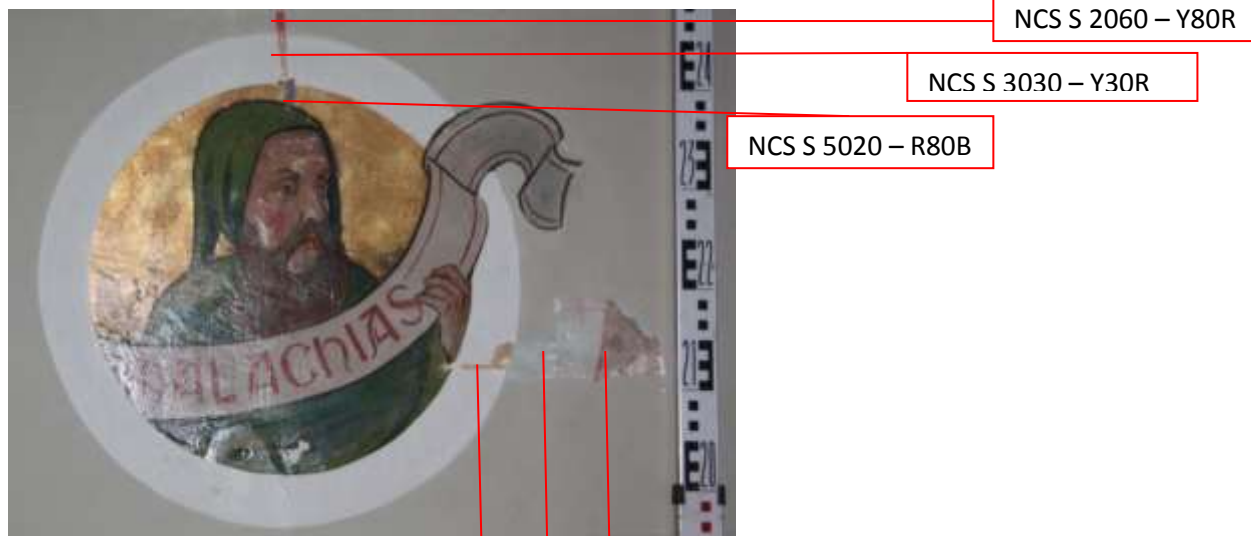

57 Schade: aanwezigheid van schimmels, geen hechting meer op het spanraam wat voor extra belasting voor het doek zorgt: verlies van materiaal.

58 vervorming van het doek door de verminderde spanning. Verlies van de verlaag en de gronderingslaag.

5. Stratigrafisch onderzoek met kleurbepaling.

NCS S 2060 – Y80R

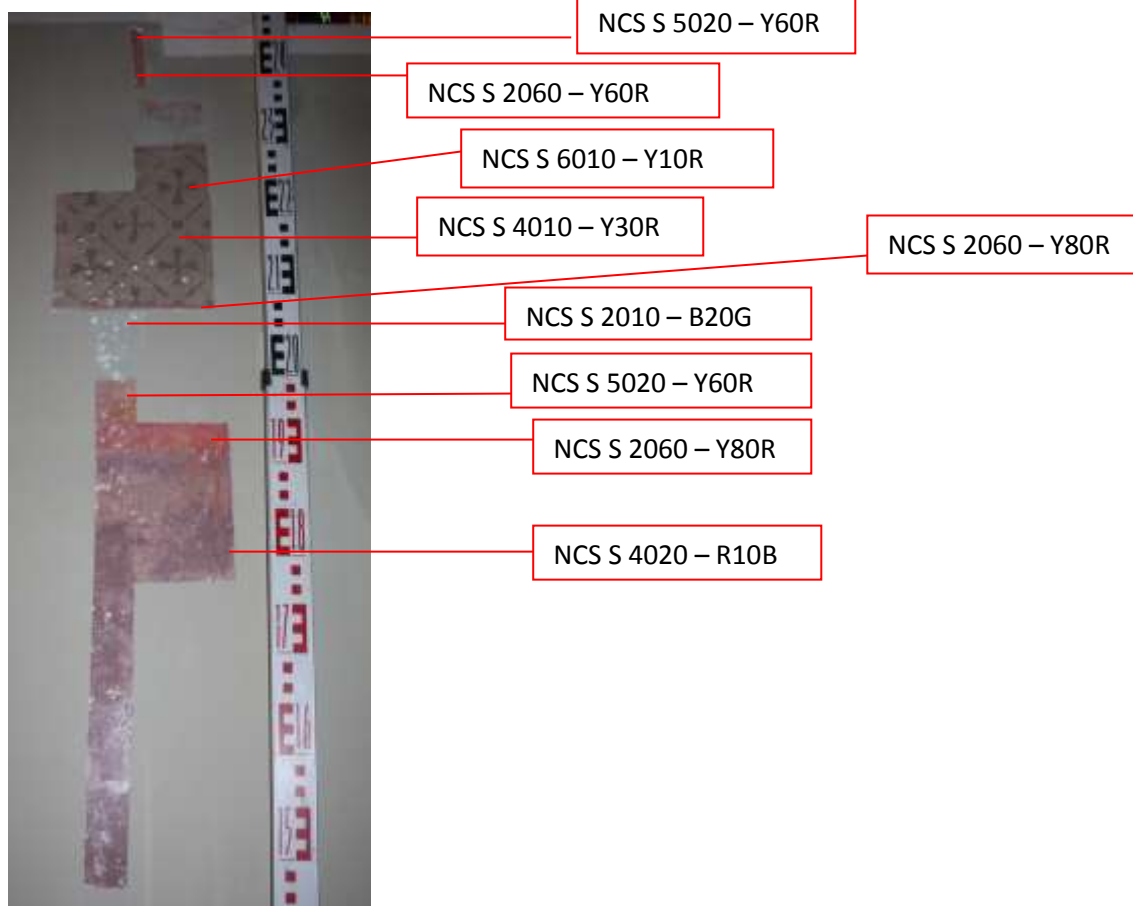
NCS S 3030 – Y30R

NCS S 5020 – R80B

NCS S 3030 – Y30R

NCS S 2060 – Y80R

NCS S 2010 – B20G

NCS S 5020 – Y60R

NCS S 2060 – Y60R

NCS S 6010 – Y10R

NCS S 4010 – Y30R

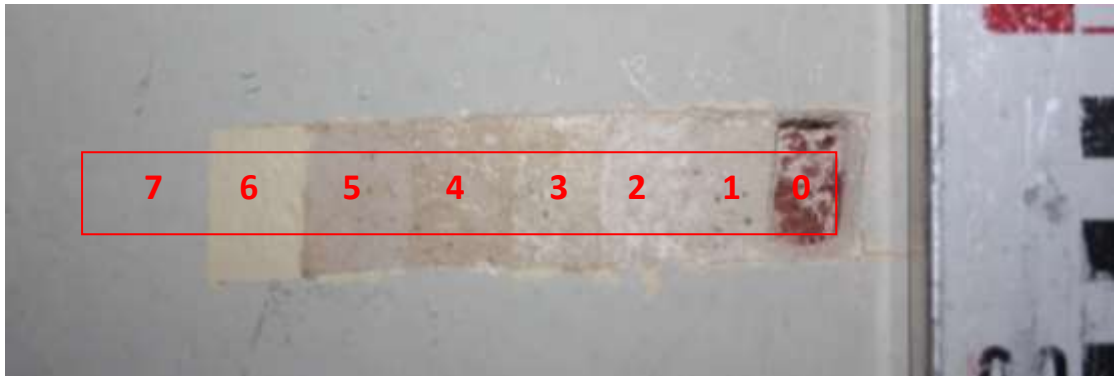
NCS S 2060 – Y80R

NCS S 2010 – B20G

NCS S 5020 – Y60R

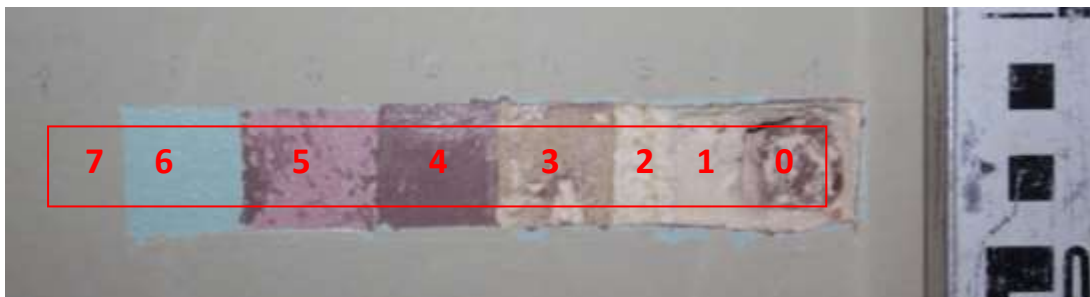
NCS S 2060 – Y80R

NCS S 4020 – R10B

Sondering in absidiool:

- 0: baksteen metselwerk
- 1: kalkmortelbeploistering 2-lagig
- 2: preparatielaag
- 3: grondlaag
- 4: grondlaag
- 5: NCS S1005 – Y80R
- 6: NCS S 0510 – Y30R
- 7: NCS S 1502 – Y50R

33

Sondering in het koor:

- 0: baksteen
- 1: kalkmortelbeploistering
- 2: bepleistering
- 3: NCS S 2010 – Y40R
- 4: NCS S 4020 – R10B
- 5: NCS S 2030 – R10B
- 6: NCS S 1020 – B40G
- 7: NCS S 2010 - Y

Deze kleurentrappen en sonderingen zijn representatief voor het hele interieur van de kerk. Ter controle werden er op verschillende plaatsen extra klein sonderingen uitgevoerd die de hierboven afgebeelde kleurentrap en sonderingen bevestigt.

6. Advies

6.1 De algemene schilderwerken in de kerk:

De algemene schilderwerken dienen als volgt uitgevoerd te worden: alle muren reinigen, de loszittende delen fixeren, verwijderen van aangetaste lagen en slecht uitgevoerde herstellingen, de lacunes bijplamuren en het geheel uitplamuren. Schuren en ontstoffen, aanbrengen van een nieuwe verflaag. De ondergrond moet stofvrij, proper en goed voorbereid zijn.

Na het nemen van enkele testen ,ivm de huidige vernislaag, is aangetoond dat de beste oplossing deze laag niet te verwijderen. Het verwijderen van de vernislaag brengt teveel schade aan de onderliggende verflaag (zie fotografische documentatie vernisafname)

Het oppervlaktevuil dient verwijderd van de muurschilderingen in het koor en absidiolen. Pas na het fixeren van de loszittende delen kan de nieuwe beschermlaag aangebracht worden. Deze nieuwe beschermlaag is semi-mat (micro-kristallijne was). De keuze voor deze beschermlaag is dat het de leesbaarheid van de muurschilderingen ten goede komt zonder dat hun kleuren verloren gaan.

De plafonds worden gereinigd en bijgeretoucheerd waar nodig.

Nieuwe ondergronden: een geschikte primer aanbrengen.

Oude ondergronden: oppervlak reinigen en alle losse deeltjes verwijderen + een geschikte primer aanbrengen.

Ontwerp en kleurenkeuze voor binnenschilderwerken dienen gebaseerd te zijn op de schilderijen die dmv het kleuronderzoek werden waargenomen en zo historisch correct zijn.

6.2 De muurschilderingen in het koor en absidiolen:

De architectuur en de muurschilderingen moeten één verhaal vormen. Op het plafond (Christus met de vier evangelisten): de mandorla en de verbindende achtergrond naar de twee onderste evangelisten wordt terug gebracht. Het vrijleggen van deze muurschildering is niet realiseerbaar. De tijd en de kosten staan niet in verhouding met de waarde van deze muurschildering. Een niet onbelangrijk argument is dat bij het vrijleggen van de muurschildering men steeds het originele beschadigd. (Dit werd uitgetest op een mechanisch en chemische manier van vrijleggen) Ter bescherming van de originele muurschildering is het aangeraden om de originele muurschildering te laten zitten en de historisch, gedocumenteerde achtergrond te hernemen (vrijlegging van de originele muurschildering en de fotografische documentatie van het KIK/IRPA).

In het koor worden de decoratieve banden die de profeten met elkaar verbindt teruggeschilderd. De kleurkeuze en de breedte van de banden moet gebaseerd zijn op het resultaat van het stratigrafisch onderzoek (p. 27).

Op p. 27 wordt het resultaat van het stratigrafisch onderzoek van de afbeelding van de profeet Malachias weergegeven. Dit resultaat is representatief voor alle andere afgebeelde profeten, de overgang naar de kleurenband en de overgang naar de hogerliggende muurschildering.

De gordijnschildering dient opnieuw geschilderd te worden volgens een nieuw gestileerd ontwerp. De kleuren voor deze gordijnschildering moeten gebaseerd zijn op de resultaten van het stratigrafisch onderzoek.

De gekleurde ondergrond die werd teruggevonden met het stratigrafisch onderzoek in de dagkanten van de glasramen in het koor wordt hernomen voor de banden rond de glasramen.

Figuratief element in de dagkant van de ramen.

De teksten die teruggevonden zijn op de foto's van het KIKIRPA (cliché nummer 35161 t.e.m. cliché nummer 35166 : bijlage) worden herschilderd.

Van links naar rechts stonden de volgende teksten op de witte band onder de O.T.-taferelen:

- 1) "surge.comede.grandis.enim.tibi.restat.via"
- 2) "et.comedetis.festinanter."
- 3) "qui.percussus.aspexerit.eum.vivet."
- 4) "offeret.mihi.filiu.tuum.Isaac."
- 5) "ego.pluam.vobis.panes.de.coelo."
- 6) "facies.mihi.arcam.et.mensam.de.lignis.setim."

Deze teksten worden opnieuw aangebracht onder het bijhorende O.T.-tafereel op de onderste band in hetzelfde lettertype als de tekst in de absidiolen.

De breedte van de onderste band onder het O.T.-tafereel loopt gelijk met de lijn van de onderste schuine dagkant van glasraam. Op de dagkant van het uiterst rechtse glasraam in het koor werd er een figuratieve drakenkop terug gevonden.

Onder de kapitelen in de boog van het hoofdaltaar zitten er twee mannenhoofdjes als decoratief en bindend element. Net zoals de muurschildering in het koor is het aangeraden om deze niet vrij te leggen, maar te laten zitten. Dit omwille van dezelfde redenen als voor de muurschildering in het plafond van het koor. De schade die wordt aangebracht aan het origineel is niet verantwoordbaar. De twee hoofdjes worden wel opnieuw geschilderd.

De bogen zelf worden, zoals de andere muurschilderingen, niet vrijgelegd, maar opnieuw geschilderd in het teruggevonden motief en kleur (clichénummer a83577 KIKIRPA en stratigrafisch onderzoek).

Deze aanpak zorgt dat de muurschilderingen in het plafond in het koor terug één geheel vormen met de muurschilderingen die de O.T. taferelen afbeelden.

Door terugplaatsen van de banden worden de afbeeldingen van de profeten geïntegreerd in het verhaal. Het terugplaatsen van de gordijnschildering zorgt dat het geheel historisch correct blijft.

36

Het uitgangspunt voor het koor is gebaseerd op het resultaat van het stratigrafisch onderzoek en het globale, historisch, fotografische onderzoek (bijlage).

In beide absidiolen werden dmv stratigrafisch onderzoek volgende kleuren teruggevonden (huidig kleur naar oudste kleur): NCS S 1502-Y50R; NCS S 0510-Y30R ; NCS S 1005-Y80R.

In de twee absidiolen moet hetzelfde verhaal komen als in het koor. Boven de muurschilderingen dient het plafond in een neutrale kleur te komen, gebaseerd op de uitgevoerde sondering met als referentie NCS. Onder de muurschildering wordt dezelfde basiskleur gebruikt als het plafond.

6.3 Muurschildering boven het noordelijk absidiool.

De muurschildering boven de noordelijk absidiool “ Terugbrenging der relieken van H. Landoaldus...”, is niet meer leesbaar door de schade tgv vocht en zoutbloei.

Deze muurschildering kan het best als volgt benaderd worden: de aangetaste delen worden verwijderd, ontzilt van de muur, reinigen, fixeren en consolideren. De aangetaste delen (verwijderd) zullen opnieuw hernomen en geïntegreerd worden in het geheel. Een volledige reconstructie is hier echter niet aan de orde: de muurschildering werd in het verleden al reeds enkele malen “gerestaureerd”. Het doel nu is om het geheel optisch leesbaar te maken. Hiervoor wordt er geopteerd om enkel de verwijderde delen te hernemen en te integreren in het geheel.

37

6.4 Zuidelijk transept.

Voor de muur in het zuidelijk transept wordt er gekozen om deze gedeeltelijk terug te brengen tot op de originele verlaag. Het deel dat hiervoor in aanmerking komt is voor 85% niet overschilderd (p. 21, foto 42). Deze muurschildering wordt gereinigd en ontdaan van de nieuwste verlaag zodat er een mooi rechthoek wordt bekomen. De breedte voor deze muurschildering wordt bepaald door de twee decoratieve banden die aanwezig zijn: er dient telkens een volledig motief behouden te worden.

6.5 Schip, doopkapel en inkomhal.

Voor het schip wordt er geopteerd om een neutraal geheel te schilderen met enkel het terugbrengen van de bovenste band (p. 22, foto 44).

De neutrale kleur is dezelfde kleur die terug te vinden is in de baksteenimitatie op de muur in het zuidelijk transept: NCS S 1010 – Y30R.

Deze neutrale kleur wordt aangebracht in de doopkapel en de inkomhal.

6.6 Schilderij op doek.

Het schilderij voorzichtig afhalen van de muur en het stof en vuil verwijderen, zowel voor- als achterkant. Dit werk moet een verdoeking krijgen: door de vele aanwezigheid van schimmels is heeft het originele schildersdoek aan kracht verloren.

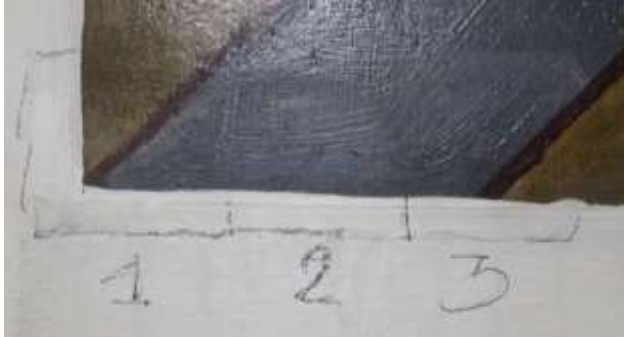
Het spanraam dient een behandeling te krijgen preventief en curatief tegen houtborende insecten.

Na het heropspannen van het gedoubleerde doek wordt er een oppervlaktereiniging uitgevoerd. Waar nodig worden de lacunes opgevuld en bijgeretoucheerd. Om de picturale laag te beschermen wordt er tot slot een eindvernis aangebracht.

38

Het schilderij maakt deel uit van de muurschilderingen en krijgt dezelfde bescherm laag (micro-kristallijne was om een semi-matte uitstraling te krijgen). Op deze manier vormen de muurschilderingen en het schilderij één verhaal.

6.7 Vernisafname: testen

Test vernisafname:

1:

- 25% ammoniak
- 15% isopropanol
- 60% water

▪ Vernis oplossen gebeurt niet egaal: niet geschikt.

2:

- 50% toluen
- 35% isopropanol
- 15% water

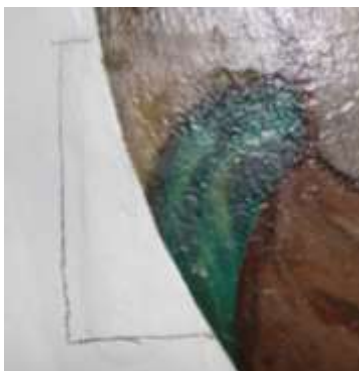
▪ Volledige afname van de vernislaag + lichte afname van de verflaag: niet geschikt.

3:

- 50% isopropanol
- 50% iso-octaan

▪ Minimale afname van de vernislaag: niet geschikt.

39

Test vernisafname:

- Methanol

▪ Volledige afname van de vernislaag + lichte oplossing van de verflaag.

Test verwijderen van oppervlaktevuil:

- White-spirit
 - Voldoende afname van het oppervlaktevuil zonder beschadiging aan de vernis- en verflaag.

